

KISEBBSÉGEK KULTÚRÁJA

Nyomdák és könyvek

Ilyés Hajnalka: Nyomdák és könyvek Kolozsvár 18. századában = Erdélyi Múzeum. 75. kötet. 2013.1. 27–33 p.

Az elmúlt évtizedekben nyilvánosságra került régi magyar könyveket illető adatok új összehasonlítási és vizsgálati módszerek alkalmazását tették lehetővé. A tanulmány szerzője új, az egzakt tudományok felől érkező módszerekkel közelít a 18. századi kolozsvári könyvterméshez, bemutatva, hogyan lehet ezeket a főleg statisztikai módszereket a könyvészeti kutatások szolgálatába állítani.

Először a nyomtatványok számának a függvényében elemzi a század könyvtermését, lebontva a működő nyomdákra, nyomdászokra és bizonyos időintervallumokra. Az ilyen jellegű adatokat figyelembe vette eddig is a szakirodalom, különösen akkor, amikor egyes nyomdák működésének értékelése volt a cél. Többnyire nyilvánvaló ugyanis, hogy adott évek alatt nyomtatott könyvek száma meghatározó a nyomdák és nyomdászokról alkotott értékítéletek során. Komplexebb eredményhez vezet azonban, ha figyelembe vesszük, hogy a könyvek száma hány nyomtatott ívet fed. Sokkal több munkát igényelt ugyanis például tíz negyedréte alakú könyv előállítás, mint tíz tizenhatodréte alakú nyomtatványé. Az ilyen típusú felmérés megvalósítása időigényes ugyan az átszámítások miatt, de megéri elvégezni.

Az első statisztikai adatokat a 18. századi kolozsvári régi magyar könyvekről Markos Béla tanulmányában¹ olvasható, aki rangsorolta a

nyomdákat is. Adatait a Petrik-bibliográfia addig megjelent hat kötetére alapozta. Táblázatából kiderül, hogy az említett időszakban Kolozsváron összesen 1225 könyvet nyomtattak. Ha ehhez hozzáadjuk a Szabó Károly bibliográfiájából összeszámolt könyveket, teljessé tesszük a 18. századot, mert belefoglaljuk az 1701–1711 közötti periódust is, a mennyiség 1274-re növekszik. Markos Béla adatai szerint kolozsvári nyomda a hatodik helyet foglalja el a 18. században működő összes nyomdák között, illetve az első helyet Erdélyben.

Az elmúlt évtizedekben a régi magyar könyvek felkutatása és bibliográfiai leírása sok új adattal gazdagodott. A változások eredményeként a Petrik-féle bibliográfiához két kötet pótlás is szükségessé vált. Az újraszámolást követően az 1274 kötet 597 új címmel 1871-re növekedett. A nyomdánkénti összesítés és a könyvállomány egymás közti összehasonlítása érdekes következtetésekhez vezethet. Az összkönyvtermelést ötévenkénti lebontásban mutatja az első ábra. A csökkenések és emelkedések száma összefüggésben van a helyi történelmi és közigazgatási eseményekkel. A könyvek száma a legalacsonyabb 1706–1715 között volt, feltehetően a Rákóczi szabadságharc és az 1710-es pestisjárvány miatt. A legalacsonyabb az 1754-es esztendőben, amikor mindössze 3 könyv jelenik meg. Ennek fő oka az 1753. május 2-án kelt rendelet miszerint a sajtó alá adandó műnek előbb a királyi kormányszékhez kell eljutnia, ahol döntenek a nyomtatás engedélyezéséről.

A 18. századi Kolozsváron jelen vannak mind a felekezeti, mind a magánnyomdák. A századfordulón két nyomdája is működött a városnak, de az unitárius nyomda 1703-ban befejezte a könyvkészítést. Tótfalusi Kis Miklós 1702-ben bekövetkezett halála után a nyomdájának egy része a református egyházközösség szolgálatában maradt és volt inasa, Telegdi Sámuel vezette 1731-ig, amikortól Szathmári Pap Sándor bérelte, majd végül Pataki József kezébe került, aki 26 éven keresztül nyomtatott. 1770-ben, 68 év után megszűnt létezni, ám addig összesen 425 könyv került ki ebből a nyomdából. Ha a könyvek számát tekintjük, akkor Telegdi (185 könyv), Szathmári (122 könyv) és Pataki (118könyv) a sorrend. Ha azonban a felhasznált íveket nézzük, akkor Pataki (854,03 ív), Telegdi (699,95 ív) és Szathmári (689,71 ív) a sorrend.

1726-tól kezdi el munkásságát a katolikus nyomda. Antalffy János

¹ Az 1712 és 1800 közötti régi magyar könyvtermelés adatai. Magyar Könyvszemle 1971.1–11

püspök ajándékozta a jól felszerelt nyomdát a jezsuita kollégiumnak. A rend feloszlását követően 1774-től egyetemi nyomdaként, majd 1783-tól püspöki nyomdaként működött tovább 1795-ig.

Az összehasonlított adatokból kiderül, hogy a két nyomda mintha ösztönzőleg hatott volna egymásra. Ha összehasonlítjuk az 1731–174-ig tartó időszakot, amíg a református egyházközség nyomdája párhuzamosan működött a jezsuita akadémia nyomdájával, látható, hogy az első tíz évtől eltekintve a katolikus könyvtermés jóval nagyobb. Feltehetően ez vezetett 1755-től a református kollégium részéről szorgalmazott új nyomda beindulásához. élén egy Tótfalusi tehetségével vetekedő két nyomdással, nevezetesen Páldi Istvánnal és Kapronczai Nyerges Ádámmal. Ez a kollégiumi nyomda 1755–1800 között összesen 437 könyvet adott ki. Ívekre átszámolva ez 4198,18 ívet jelentett, vagyis évi átlagban 93,29 ívet, amely messze felülmúlja a református egyház által felhasznált évi 32,99 ívet.

A 18. század igazából még az egyházi irányítás alatt lévő nyomdák korszaka, ezért a szerző fontosnak találja a három kolozsvári nyomda könyvtermelésének összességükben való vizsgálatát illetve összehasonlítását. A működési évek számával arányosan kiszámítva hatékonyság szempontjából a katolikus nyomda vezet, de ezekhez az adatokhoz még sok mindent hozzá kellene adni, hogy a kép hiteles legyen. Nagyon fontos például a darabszám, vagyis, hogy hány példányban kerültek forgalomba a különböző könyvek. Ebbe az irányba azonban, kevés adat híján nem lehetett elmozdulni.

A század utolsó évtizedében két magánnyomda is megjelent Kolozsváron, mindkettő ismert szebeni nyomdászcsaládok üzleti próbálkozása volt. A Barth Peter féle nyomda, amely 1796-ban telepedett meg Kolozsváron, a nyomdász számításaihoz képest nem volt sikeres. Bizonyos könyvek (pl. német és magyar nyelvű Bibliák nyomtatása az evangélikus hívek számára) próbált privilégiumot szerezni, de semmire sem kapta meg az engedélyt. 1800-ig mindössze 11 nyomtatványról van eddig tudomás. Hochmeister Márton 1790-től beinduló tevékenysége ennél jóval sikeresebb volt: 11 év alatt 237 nyomtatvány került ki a nyomdájából. Ehhez persze hozzájárult az is, hogy Hochmeister Mártont nevezték ki a Kolozsvárra áttelepült erdélyi főkormányos hivataltal nyomdászána.

Minden nyomda történetében megvannak tehát a sikeresebb és kevésbé sikeres időszakok. A nyomdász személyisége, képzettsége és munkabírása mellett a történelmi és gazdasági tényezők is közrejátszottak egy-egy nyomda hatékonyságában.

A tanulmányban bemutatott ábrák és kimutatások sikeresen példázják azokat a lehetőségeket, amelyek a statisztika módszereinek alkalmazásában rejlenek és a könyvészeti kutatásokban is felhasználhatók ahhoz, hogy valóban komplex képet alkothassunk a 18. századi kolozsvári nyomdák tevékenységéről.

Cholnoky Olga

A mobilitási fordulat: új paradigma a társadalomtudományok területén?

Faist, Thomas: The mobility turn: a new paradigm for the social sciences? = Ethnic and Racial Studies, 36. Vol. 2013, 11. No. 1637–1646. p.

Paradigmaváltás van készülőben a migrációs kutatások terén: az ún. mobilitási fordulat. Úgy tűnik, hogy a korábbi (nyelvi, kulturális és térbeli) fordulatok nyomdokain járva a mobilitási fordulat a legújabb kísérlet arra, hogy megragadjuk a modern társadalom aktuális állapotát. A többi fordulathoz hasonlóan a mobilitási fordulat is egyetlen társadalmi aspektust emel ki a többi rovására. Ez a fordulat csak akkor fordítható a javunkra, ha a tudósok kritikus szemmel vizsgálják meg a mögöttes politikai feltételezéseket a térbeli és a szociális mobilitás nexusával kapcsolatban. Az elemzésnek – a jelenség leírásán túl – számot kell tudni adni a társadalmi egyenlőtlenségek kialakulásának okáról is.

A mobilitás fogalma nem új a társadalomtudományok területén. A szociológiában a társadalmi egyenlőtlenségek kutatásának egyik fő eleme a mobilitás, amelynek több fajtája van: vertikális, horizontális és térbeli mobilitás. A vertikális társadalmi mobilitás a társadalom egyik rétegéből a másikba való átterülést jelenti, horizontális mobilitás lehet például egy foglalkozásváltás, a térbeli mobilitás pedig a felfelé törek-